

ДУХОВНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ВИПУСКНИКІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ, СПРЯМОВАНИЙ НА ГАРМОНІЗАЦІЮ ХАРАКТЕРОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ РАНЬОГО ДОРΟΣЛОГО ВІКУ

Павлик Н. В.

Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України

kirilitsa07@rambler.ru

Складна культурна ситуація, що склалася у сучасному українському суспільстві, крах ідеологій, відсутність системи смислотворчих засад вимагають радикального впровадження в освіту духовних принципів, які апробовані тривалим національним, у тому числі, й дореволюційним досвідом [3]. Все це зумовлює необхідність створення в системі вищої освіти ефективних психолого-педагогічних умов духовного розвитку особистості. Для цього необхідний комплексний підхід, який забезпечуватиме створення у навчальних закладах духовної атмосфери [8, с. 277], що сприятиме формуванню духовного світогляду випускників. Тому сьогодні гостро постає завдання розробки концепції духовного виховання, спрямованої на розвиток духовно-психологічних засад гармонійного становлення особистості.

Для розробки методологічних засад духовно-психологічного супроводу звернемося до вітчизняної спадщини (В. В. Зеньковський, М. Пирогов, В. Розанов та ін.). Дореволюційні школи головною метою вважали виховання *християнської моральності*: шанобливого ставлення до старших, правдивості, працелюбності, терпіння, скромності. Розвиток моральних якостей (щедрості, безкорисливості, служіння ближнім) знайшли відображення у педагогічних ідеях К. Д. Ушинського, який вважав, що моральність має ґрунтуватися на твердій волі й мотивації саморозвитку [10]. Сьогодні все більше українських педагогів і психологів погоджуються з тим, що саме християнські духовно-моральні засади є порятунком нації [2; 4; 6].

В останні роки з'явилися праці, присвячені позитивному впливу православного віровчення на духовно-моральний розвиток особистості (О. Б. Каневська, О. І. Климишин та ін.), з яких випливає, що освіта, яка ґрунтується на духовно-моральних цінностях є основою психічного здоров'я особистості (І. Лавров). Теорію духовного виховання впроваджують видатні педагоги сучасності: Ш. Амонашвілі, Б. В. Братаніч, Г. П. Васянович, А. Зязюн, Л. Ю. Москальова, О. В. Сухомлинська та ін. За переконанням І. Д. Беха, саме духовно-моральна вихованість особистості є пріоритетною метою освітньої системи [2]. З огляду на це вітчизняні вчені підкреслюють важливість поєднання освіти і національної культури в процесі розкриття творчого потенціалу молоді.

Нами обґрунтовано **духовно-моральнісний** підхід до визначення системи духовно-психологічного супроводу навчання магістрів і бакалаврів, що спрямований на гармонізацію їх характерологічного розвитку. Сутність підходу – в тому, що гармонійність розвитку характеру при переході до дорослого віку визначається процесом духовно-морального становлення особистості. Розширення моральної самосвідомості зумовлює ускладнення світогляду, наповнення його духовним сенсом, що сприяє актуалізації духовного потенціалу [9]. Усвідомлюючи власні риси, людина

набуває досвіду їх інтеграції з метою гармонійної адаптації до різних життєвих ситуацій, що гармонізує її поведінку [7]. Гармонізація особистісного становлення відбувається завдяки розвитку *духовно-моральної саморегуляції*, яка досягається шляхом постійного духовно-морального самоудосконалення і зумовлює здатність управляти своїми емоціями і поведінкою, керуючись духовно-моральними імперативами (дотримання обов'язку, взаємоповаги, любові до оточуючого світу тощо).

Зазначений підхід спирається на такі **принципи**.

1. Принцип *духовно-моральнісної детермінації* полягає у розумінні ієрархічності структури особистості. Вершинні (духовно-моральні) утворення виступають провідними регуляторами інших підструктур. Одухотворені соціальні, інтелектуальні, вольові, почуттєві якості набувають морально-регуляційних властивостей і визначають врівноваженість і моральність поведінкових проявів. Розвиток чесності, совісності, відповідальності сприяє зміцненню волі й моральної саморегуляції, що зумовлює цілісність і силу характеру. Моральність виступає змістовою ознакою вольової активності людини й визначає становлення позитивних рис, контроль над негативними.
2. Принцип *позитивності* означає спрямованість на позитивне прийняття себе, інших людей, проблемних ситуацій і життя в цілому, що визначає позитивний емоційно-психологічний стан особистості, ознаками якого виступають психічна врівноваженість, доброта, узгодженість між словом і діями. Принцип позитивності зумовлює здатність сприймати кожну людину з позиції її безумовної цінності. Гармонізація характеру відбувається завдяки досвіду позитивних емоційних проявів (добррозичливості, емпатії), вміння нейтралізувати негативні почуття (гнів, дратування, образи) за допомогою доброго жарту або визнанням своєї неправоти.
3. Принцип *«психоелевації»* спрямований на процес оволодіння людиною формами гармонійної поведінки. Психоелевація в ранньому дорослому віці пов'язана з приведенням у гармонійну пропорційність рис характеру шляхом помірності емоційно-поведінкових проявів, розвитком самоконтролю над негативними рисами, належного їх спрямування. Гармонізація характеру відбувається завдяки розвитку *інтернальності* (відповідального ставлення до усіх подій власного життя), *конгруентності* (узгодженості думок, ставлень і почуттів з поведінкою) й здатності до *самодопомоги* собі та іншим, що надає особистості досвіду гармонійної поведінки.

Духовно-психологічний супровід випускників закладів вищої освіти має бути спрямованим, на формування духовно-морального самоусвідомлення особистості, саморефлексії, позитивного само прийняття, прийняття інших людей і розв'язання на цій основі життєвих психологічних проблем. Втілення зазначеного супроводу в закладах вищої освіти базується на створенні умов для актуалізації людиною свого духовного потенціалу, що зумовлює цілісну *духовну самоактуалізацію* особистості.

Проаналізуємо структуру наявного психологічного супроводу студентів закладів вищої освіти. За переконанням Є. Ф. Зеєра, на початкових етапах професійної освіти перший план на виступає проблема формування особистості студента, життєвого самовизначення, і лише на цій підставі відбувається професійне становлення. Тому *змістом* психологічного супроводу є: оптимізація

особистісного розвитку студента, набуття ним статусу суб'єктності власного життя, здатності до життєвого проектування, зрілого духовного і професійного самовизначення [5]. Робота психологічної служби вищих навчальних закладів має забезпечуватися психологом, соціальним педагогом та кураторами студентських груп.

К. В. Бабак зазначає, що психологічний супровід має такі *компоненти* [1]:

1. *Моніторинг динаміки* особистісного і професійного розвитку майбутнього фахівця методами психодіагностики і поточного контролю успішності навчання.
2. *Психологічна просвіта*, яка забезпечується за допомогою психологічних спецкурсів, семінарів, неформальних ситуацій спілкування, індивідуального психологічного консультування адміністрації, педагогів, студентів з питань навчання, розвитку, життєвого самовизначення, взаємин, самовиховання.
3. *Психологічна допомога* спрямована на подолання криз в процесі особистісного розвитку шляхом психологічної профілактики, корекції, консультування, психотерапії, тренінгів, що сприяє особистісному розвитку, оптимізації міжособистісних стосунків в академічній групі та психологічного клімату в педколективі.

Нами розроблено систему напрямів і форм духовно-психологічного супроводу випускників закладів вищої освіти, яка має основою насичення навчально-виховного процесу заходами духовно-творчого та морально-психологічного змісту.

Метою духовно-психологічного супроводу випускників закладів вищої освіти є створення в межах процесу навчальної взаємодії сприятливих психолого-педагогічних умов, що сприяють успішності навчання, оптимізації духовно-особистісного, характерологічного та професійного розвитку майбутніх професіоналів, підвищенню рівня духовної просвіти, морального оздоровлення, духовної самоактуалізації та життєтворчості студентів, кураторів, педагогів, психологів.

Цільова аудиторія духовно-психологічного супроводу: студенти (магістри, бакалаври), педагоги (викладачі, куратори студентських груп).

Завдання психологічного супроводу:

- 1) психодіагностика психологічного стану студентів (психологічних проблем, особливостей характеру, духовного потенціалу, професійних здібностей, інтересів);
- 2) адаптація до умов самостійного життя, корекція професійного самовизначення;
- 3) духовно-психологічна просвіта студентів, психологів, педагогів, кураторів;
- 4) розширення духовно-моральної самосвідомості, розвиток здібностей, пізнавальних процесів, формування професійно важливих якостей майбутнього фахівця;
- 5) допомога у розв'язанні проблем (навчальних, сімейних, інтимно-особистісних тощо);
- 6) духовно-моральне оздоровлення студентів та викладацького складу;
- 7) гармонізація характеру усіх учасників навчально-виховного процесу;
- 8) актуалізація духовного потенціалу, духовно-творча самоактуалізація особистості.

Для здійснення духовно-психологічного супроводу бажано використовувати як *індивідуальні* (психологічне консультування) так і *групові* (психодіагностичні, лекційні, психотренінгові) форми психологічної роботи; насичувати навчально-

психологічний простір заходами духовно-творчого спрямування.

Модель системи духовно-психологічного супроводу представлено у вигляді схеми (рис. 1). *Індивідуальними* формами психологічного супроводу є індивідуальне психологічне консультування студентів, викладачів, кураторів з проблем:

- соціально-психологічної адаптації до умов самостійного життя і навчання;
- корекції професійного вибору (професійна переорієнтація (за потребою));
- психологічного подолання життєвих та вікових криз особистості;
- психологічної підтримки у складних ситуаціях, розв'язанні психологічних проблем;

Рис. 1. Структура духовно-психологічного супроводу навчання дорослих в системі закладів

вищої освіти.

- допомоги у розв'язанні міжособистісних та внутрішньоособистісних конфліктів;
- опануванні навичками конструктивного спілкування з особами протилежної статі;
- гармонізації стосунків з оточуючими (з коханою людиною, родинних відносин, стосунків між студентами та викладачами тощо);
- розвитку духовної та психологічної культури особистості;
- орієнтації на всебічний особистісний розвиток, духовну самоактуалізацію (опанування вищими цінностями: духовності, творчості, саморозвитку);
- розвитку психологічних механізмів духовного становлення (самопізнання, децентрації, саморефлексії, усвідомлення загальної єдності);
- усвідомлення психологічного механізму знецінення та неузгодженості між декларованими і діючими цінностями;
- гармонізації характеру (формування позитивного мислення, позитивних почуттів, морально-комунікативних якостей, сили волі, стресотстійкості тощо);
- усвідомлення життєвих перспектив і помилковості орієнтації на суто матеріальні й прагматичні цінності, ідеалізації сімейно-шлюбних стосунків;
- набуття навичок здійснення морального вибору у проблемних ситуаціях;
- допомоги у духовному та релігійному самовизначенні особистості.

До *групових* форм належить духовно-психологічна просвіта, яка має три етапи (психодіагностичний, культурно-освітній та гармонійно-поведінковий) і передбачає роботу з усіма учасниками навчально-виховного процесу – студентами, педагогами, кураторами, практичними психологами.

1. *Психодіагностичний етап* має на меті вивчення психологічних якостей студентів: особливостей характеру, духовного потенціалу, мотивації до навчання, професійних намірів, здібностей, інтересів та психологічних проблем (психодіагностика проводиться анонімно); розвиток рефлексії та самоусвідомлення студентів шляхом надання їм інформації стосовно результатів діагностики.

2. Метою *культурно-освітнього* етапу є підвищення рівня духовно-моральної просвіти студентів, педагогів, практичних психологів, кураторів. *Психологічними засобами* виступають лекційні заняття, масові свята, тематичні фестивалі, творчі конкурси, рольові ігри, диспути, міні-конференції, тематичні засідання кафедр, просмотру фільмів з наступним їх обговоренням, які присвячені висвітленню проблеми гармонізації характеру шляхом духовно-морального розвитку особистості, формування дбайливого ставлення до себе, інших людей, до природи, до світу в цілому.

Необхідною проміжною підструктурою психологічного супроводу на стадії культурно-освітнього етапу виступають *методологічні семінари* для педагогів та кураторів щодо проведення масових заходів. Розробка сценаріїв масових заходів належить психологічній службі вищого навчального закладу. Заходи можна проводити в поза навчальний час (або у факультативній формі) як на загально-університетському рівні (між факультетами), так і в менш масштабній формі (презентації у межах одного факультету або в групах). Заходи пропонуються проводити у великій аудиторії (актовій залі, холі).

2. Метою *гармонійно-поведінкового* етапу є допомога студентам і педагогам у набутті досвіду гармонійної поведінки. *Методами* реалізації є індивідуальне психологічне консультування та інноваційний *спекурс* «Гармонізація характеру особистості», який поєднує лекції та психологічний тренінг.

Пропонуємо орієнтовний перелік та зміст масових заходів як форм духовно-психологічного супроводу студентів вищих закладів освіти.

1. Профорієнтаційний ярмарок «**Світ професій**» (для студентів 2-3 курсів) полягає у презентації різноманітних професій (як тих, що співпадають з фахом навчального закладу, так й інших). Метою ярмарку є ознайомлення студентів з різноманіттям професій, усвідомлення професійно-значущих якостей, початкова професійна переорієнтація (якщо студент розчарувався в обраній спеціальності), яка має своє завершення у формі індивідуальної профконсультації. На ярмарку має бути представлено 8-10 професій гуманітарного і технічного профілю. Студенти під керівництвом кураторів розбиваються на підгрупи по 2-3 особи і презентують певну професію (або професійний напрям) за наступними критеріями:
 - предмет професійної діяльності (природа, техніка, людина, знак, художній образ);
 - історія розвитку професії (коли зародилася, в яких формах існувала, змінювалася);
 - до якої статі більш тяжіє професія («чоловіча», «жіноча», «чоловічо-жіноча»);
 - які психологічні якості є професійно важливими для цієї професії;
 - особливості професійного середовища;
 - з якими професійними напрямами межує професія, в яких галузях застосовується;
 - сучасні інноваційні технології та напрями подальшого розвитку професії.
2. Тематичні *художні* та *фотовиставки* пропонується організувати у холах навчального закладу 3-4 рази на рік. На виставках презентуються авторські фото або живопис студентів та викладачів. Тематикою виставок можуть бути: «Пори року», «Наше місто», «Наш університет», «Гармонія кохання», «Гармонія Всесвіту» тощо. За бажанням авторів можна влаштовувати індивідуальні виставки і проводити їх урочисту презентацію. Ці заходи надихають усіх присутніх звертають увагу на красу оточуючого світу й спонукають до створення творів мистецтва.
3. «**Свято гармонії**» – масовий захід для студентів, педагогів, кураторів полягає у презентації групами (або підгрупами) студентів художніх, музичних, хореографічних, архітектурних, дизайнерських, флористичних тощо творів.

Мета заходу – створення атмосфери краси, гармонії, піднесеного настрою, що зумовлює набуття досвіду перебування особистості у вищих психічних станах. «Свято гармонії» можна проводити під час однієї з пар гуманітарно-естетичного курсу або у поза навчальний час. Організацію та проведення «Свята гармонії» пропонується проводити у великій аудиторії у вигляді містерії, концерту на фоні художньої виставки (фото, живопису). Підготовка до свята відбувається за аналогічним алгоритмом: студенти під керівництвом кураторів (педагогів) розбиваються на підгрупи, заздалегідь готуються до презентації певного твору (класичного або власного) и в день свята по черзі презентують «свій» твір (картину, архітектурний макет, вокальний спів, інструментальну, хореографічну або флористичну композицію тощо). Головний організатор «Свята гармонії» (педагог, куратор) супроводжує коментарями все, що відбувається (оголошує твір, що

презентується, надає слово студентам, звертає увагу слухачів на важливі моменти та художню значущість того чи іншого твору). Це не конкурс, тому переможців тут бути не може.

4. **«Свято моральності»** – масовий захід, що полягає у презентації різноманітних моральних чеснот і протилежних їм пороків. Мета заходу: усвідомлення студентами дихотомічних якостей характеру: чеснот і протилежних їм пороків, поведінкових форм їх прояву у житті, набуття навичок саморефлексії, ознайомлення з методами корекції власних вад характеру. Підготовка до свята відбувається за аналогічним алгоритмом: студенти під керівництвом кураторів (педагогів) розбиваються на підгрупи, заздалегідь готуються до презентації певної моральної чесноти і по черзі презентують свої «морально-творчі здобутки». Презентація може проходити за допомогою наочних засобів (стендів, плакатів), підготовлених рольових інсценувань, імпровізацій тощо. Презентацію моральних чеснот і форм їх реалізації у поведінці пропонуємо здійснювати за алгоритмом:

- назва – визначення моральної чесноти; її сутність (у чому вона полягає);
- яким порокам протистоїть та чи інша чеснота (протилежністю яких вад особистості є зазначена моральна якість);
- форми її реалізації у поведінці (через які вчинки актуалізується певна чеснота);
- навести приклади, коли доводилось спостерігати моральні якості у людей.

Далі пропонується 2-3 студентам невербально продемонструвати певну моральну якість, а іншим членам групи – вгадати, яку саме чесноту презентує їх товариш. Також у межах «Свята моральності» пропонуємо провести **дискусії** серед студентів на теми: «Моральнісні ставлення особистості – основа її гармонійного характеру»; «Чиста екологія – результат дбайливого ставлення до природи» та **круглий стіл** за участю провідних фахівців з проблем духовно-морального розвитку «Прийняття, прощення, любов – основа гармонійного ставлення до людей».

5. **Конкурс гуманітарної та технічної творчості** полягає у презентації педагогами та студентами результатів власної творчості (інноваційних технічних винаходів, художньо-естетичних творів). Метою заходу є заохочення студентів до творчої діяльності та визнання гідних творчих здобутків. З числа педагогів створюється журі, яке оцінює творчі інновації й відзначає переможців цінними призами (або іншими заохоченнями). Презентація творчих проектів студентів має оцінюватись за критеріями: **моральний аспект** творчого продукту – наскільки ця інновація сприяє конструктивному розвитку особистості або людства в цілому (чи не спричинить її нерозумне використання шкоду людям, тваринам, природі); **практичність** (для технічних винаходів) **або естетичність** (для гуманітарних творів) – наскільки ця інновація має сенс, корисність або естетичну цінність; **оригінальність** інновації – наскільки цей творчий продукт є новим і оригінальним.

Участь педагогів у зазначеному заході вкрай важлива, оскільки педагог надає наочний приклад власної творчості для студентів і має можливість надати студентам зворотній зв'язок стосовно їх творчих здобутків.

6. **Фестиваль презентацій духовно-релігійних конфесій.** Сучасна освіта майже не приділяє уваги формуванню духовно-релігійного світогляду особистості.

Між тим, ситуація полірелігійності, що склалася у світі, вимагає від людини певного духовно-релігійного самовизначення. Тому у межах духовно-психологічної просвіти ми пропонуємо таку форму як *фестиваль презентацій духовно-релігійних конфесій*, який спрямований на розвиток у випускників вищих закладів освіти духовно-релігійної обізнаності. Мета заходу: усвідомлення духовного змісту релігійних конфесій, ознайомлення з особливостями духовно-релігійних традицій різних культур. Підготовка до свята відбувається за алгоритмом: студенти під керівництвом кураторів (педагогів) розбиваються на підгрупи, заздалегідь готуються до презентації певної духовно-релігійної конфесії і по черзі презентують «свої» конфесії. Пропонуємо наступний перелік класичних конфесій: православне християнство, католицизм, протестантизм, мусульманство, юдоїзм, буддизм, кришнаїтство, язичництво, атеїзм. Презентація може проходити за допомогою наочних засобів (стендів, плакатів), рольових інсценувань тощо. Презентацію конфесій пропонуємо здійснювати за алгоритмом:

- назва – духовно-релігійної конфесії; коли і в якій культурі виникла ця конфесія;
- духовно-філософська сутність (у чому вона полягає, на досягнення яких благ спрямована, які принципи вона пропагує); основні цінності релігійної спільноти;
- зовнішні форми і традиції конфесії (навести приклади, коли доводилось спостерігати поведінку представників цієї конфесії).

Далі пропонується 2-3 студентам невербально продемонструвати типовий образ поведінки представника тієї або іншої конфесії, а іншим членам групи – вгадати, яку саме конфесію презентує їх товариш. Головний організатор фестивалю презентацій духовно-релігійних конфесій (педагог, куратор) супроводжує коментарями все, що відбувається (оголошує конфесію, що презентується, надає слово студентам, звертає увагу слухачів на важливі моменти презентації). Участь студентів у фестивалі надає їм знань і досвіду для здійснення власного духовно-релігійного самовизначення та формує розуміння й повагу до інших культур.

7. Аналіз світових *духовних творів*, просмотр *фільмів* морального змісту з наступним їх *обговоренням*. Цей вид духовно-психологічної просвіти пропонується проводити у вигляді міні-конференцій. За тиждень до заходу куратор дає студентам завдання ознайомитися з певним світовим духовним твором і підготувати невелику (до 10 хв.) доповідь щодо певних аспектів твору, які найбільш вразили, визначити основні духовні цінності й смисли зазначеного твору. Для обговорення світових духовних творів пропонуємо орієнтовний перелік літератури: «Притчі», «Басні Езопа», «Біблія», «Життя святих», класична література. Під час заходу кожному студентові надається слово для виступу, відповідей на запитання, загальне обговорення. Наприкінці міні-конференції керівник підсумовує духовно-моральні принципи, психологічні закономірності, які пролунали у доповідях.

Просмотр художніх *фільмів* духовно-морального змісту можна організувати у навчальному закладі (за допомогою відео), або також дати завдання заздалегідь переглянути певний фільм («Брат» (реж. А. Балабанов), «Іншого шляху немає», «Космос Андрія Гойко», «Притчи» (реж. В. Любецький), «Аватар» (реж. Дж. Кэмерон).

На обговорення виносяться питання: розгляд моральних колізій («Чи варто йти

проти власної совісті заради досягнення мети», «Чи виправдовує себе неправда в благо», «Чим загрожує сучасній молоді рання втрата цнотливості»). Процес обговорення стимулює розвиток духовно-моральної самосвідомості особистості.

- 8. Вистава театру імпровізацій «PLAY BACK».** З метою набуття студентами і педагогами досвіду споглядання себе ніби з боку та корекції власної поведінки пропонуємо влаштувати вистави театру імпровізацій (для цього можна або створити у навчальному закладі свій театр, або запрошувати акторів вже існуючих театрів). Плейбек-театр (англ. – «театр відтворення») – різновид інтерактивного театру імпровізації. У плейбек-театрі інсценізуються не літературні твори (на відміну від театру репертуарного) і не особисті змісти виконавців (на відміну від театру чистої імпровізації), а індивідуальні історії присутніх на виставі глядачів (будь-яких випадкових людей). Вистава складається з двох частин: розповіді глядачами особистих історій та миттєвої інсценізації акторами цих розповідей у специфічних формах. У дійстві плейбек-театру є ведучий («кондактор»), який організовує та супроводжує увесь процес, від вступного до заключного слова.

Плейбек-театр часто використовується як інструмент психокорекції на рівні малих та середніх груп. Особа, історію якої інсценізують актори, й уся група відчують на собі комплексний соціально-психологічний та психотерапевтичний ефект. Сьогодні існує багато труп плейбек-театрів. Київські плейбек-театри («Віддзеркалення», «Поза часом» тощо) працюють в напрямку сучасної соціально-психологічної практики, що поєднує елементи сценічного театру, інтерактивного мистецтва, психологічних ігор та соціальної рефлексії.

- 9. Рольві ігри: «Гармонійна поведінка у проблемних ситуаціях».** Розігрування ролей використовується для усвідомлення, корекції особливостей власної поведінки і набуття навичок довільної саморегуляції на основі програвання своїх стереотипів, групового обговорення і аналізу поведінки. Для проведення рольових ігор з групи обираються (за бажанням) декілька осіб на певні ролі, а інші учасники групи є глядачами і після закінчення гри беруть участь в обговоренні ситуації, що розігравалася. Пропонуємо декілька рольових ігор.

Рольова гра 1. «Аеропорт». Інструкція: «У житті ми часто мислимо, виходячи не з реальних подій, а з наших уявлень. Як людина ставиться до інших ми побачимо з поведінки наших героїв». Для цього оберемо дві ролі – «начальник відділу» й «співробітниця» – його підлеглий. Із групи вибираються бажані, які отримують картки з умовами для кожного з них (інструкції для «начальника» й «співробітниці» друкуються на окремих картках, кожний знайомиться тільки зі своєю картою). Умови для «начальника»: «Ви – начальник відділу. Співробітниця Т. не здала важливий для Вас звіт. Вам передали, що вона дзвонила й сказала, що через хворобу вона довго не з'явиться. Ви кілька разів дзвонили їй додому, до телефону ніхто не підходив. Тепер Ви змушені летіти в термінове відрядження без потрібного звіту. Ви дуже переживаєте. В аеропорту Ви раптом бачите Вашу «хвору» співробітницю з речами, яка очікує біля до пункту реєстрації».

Умови для «співробітниці»: «Ви - співробітниця економічного відділу. У Вас під час здачі звіту важко занедужала сестра, і, оскільки з нею треба сидіти, Ви взяли лікарняний по догляду за нею, і тепер Ви тимчасово живете в неї. Ваш знайомий

летить у відрядження в місто, де для Вашої сестри приготовлені рідкі ліки. Ви поспішаєте в аеропорт, щоб попросити його привезти ці ліки. Ви трохи спізнилися до рейсу. Ви не знаєте, що робити. Раптом Вас окликає Ваш начальник...».

Далі пропонується розіграти сцену випадкової зустрічі в аеропорту начальника й підлеглої. Інші учасники групи уважно спостерігають за поведінкою кожного з героїв. Як правило, «начальник» категорично настроєний звільнити «співробітницю». Після закінчення гри ведучий робить перестановки: «співробітницю» дякує за гру й просить сісти, «начальникові» пропонує зіграти роль «співробітницю», а на роль «начальника» запрошується нова людина із групи. Гра повторюється. Це дає можливість колишньому «начальникові» відчути себе в шкірі підлеглого, усвідомити свою упередженість відносно підлеглих. Далі – обговорення поведінки героїв: наскільки позитивно ставився до партнера кожний з героїв? Які варіанти поведінки можливі в цій ситуації? Ведучий підсумовує: щоб уникати конфліктів, необхідно добре ставитися до людей, кожному надавати право на пояснення причин свого вчинку, надавати можливість людині порозумітися, розглядати різноманітні позитивні варіанти інтерпретації ситуації.

Рольова гра 2. «Колишній конфлікт». Мета: усвідомлення конфлікту, набуття досвіду позитивного спілкування, апробація форм моральної поведінки. *Інструкція:* Зараз один з учасників розповість про конфлікт, свідком або учасником якого він був. Ця розповідь є сценарієм рольової гри, у якій братимуть участь присутні. Оповідач – сценарист і режисер гри, він може робити кілька дублів. Учасникам надається максимум волі. З боку ведучого має бути лише одна умова: кожен конфлікт повинен закінчитися благополучно. Після гри учасники по колу розповідають про свій стан, думки почуття, про те, що дало їм це заняття.

Рольова гра 3. «Песиміст, Оптиміст, Блазень». Мета: розвиток позитивного мислення. Ведучий пропонує студентам розділитися на три підгрупи. *Інструкція:* «Зараз ми оберемо невелику історію з життя, або з фільму. Вам треба розіграти цю ОДНУ історію і наповнити її певним змістом – песимістичним (для 1-ої підгрупи), оптимістичним (для 2-ої підгрупи) і гумористичним (для 3-ій підгрупи). Час на підготовку 5 хв. Після того, як програються усі 3 варіанти, проводиться обговорення: пропонується висловити можливі варіанти розгортання подій, своє ставлення до них, розповісти про враження й досвід, який кожний одержав для себе.

10. Тематичні засідання кафедр духовно-морального змісту спрямовані на розуміння педагогами актуальності проблеми духовного розвитку та гармонізації характеру. Важливо залучити педагогів до створення духовно-розвивального простору у навчальному закладі. Педагог має усвідомити власну відповідальність не тільки за передачу знань студентам, а й за гармонійність їх особистісного розвитку. Пропонована тематика для засідань кафедр: «Дисгармонії характеру – актуальна проблема сучасної людини», «Шляхи гармонізації характеру: розвиток мотивації самовдосконалення»; «Формування вольових якостей з опорою на духовні цінності».

Підготовку доповідей для виступу на засіданні кафедр здійснює або практичний психолог, або куратори студентських груп, які беруть участь у підготовці масових заходів. Засідання кафедр можна проводити в інтерактивному режимі (за бажанням педагогів), застосовуючи психологічні вправи або рольові

ігри, що висвітлюють духовні аспекти життєвих явищ, ставлення до інших, інсценувати складні професійні ситуації. З педагогами також доцільно провести анонімну психодіагностику рис характеру (психолог зачитує питання тесту, кожний педагог заповнює свою анкету, а потім психолог дає ключ до її обробки).

На *гармонійно-поведінковому* етапі групової форми духовно-психологічного супроводу ми пропонуємо проведення інноваційного спецкурсу для бакалаврів та магістрів «**Гармонізація характеру особистості**».

Метою спецкурсу є набуття практичних навичок свідомого самовиховання і гармонізації власного характеру шляхом духовної самоактуалізації, що передбачає засвоєння духовно-моральних принципів, розвиток моральнісних ставлень, моральної саморегуляції, здобуття навичок моральної поведінки.

Спецкурс має такі *завдання*: 1) формування у студентів мотивації щодо гармонізації власного характеру, самопізнання, самовдосконалення; 2) усвідомлення зв'язків між наявністю дисгармоній характеру і психологічних проблем особистості; 3) розвиток ціннісного ставлення до духовності, моральності, гармонійності; 4) набуття навичок саморефлексії й диференціації дихотомічних рис власного характеру; 5) розуміння духовно-моральних принципів гармонізації характеру; 6) формування позитивного мислення; 7) розвиток почуттєво-ціннісного самоставлення на основі прийняття власних рис характеру, щирого визнання своїх помилок, розвитку позитивних почуттів (вдячності, прощення, задоволення від духовно-моральних вчинків); 8) розвиток здатності до морального вибору; 9) зміцнення морально-вольового самоконтролю; 10) апробація форм морально-гармонійної поведінки, корекція деструктивних рис; 11) розвиток здатності до духовно-моральної самоактуалізації особистості, здійснення нею моральних вчинків.

Спецкурс включає два модулі (по 26 акад. год.). Кожне заняття присвячено окремій темі й містить лекцію і психотренінг. *Модуль I*: «Розвиток духовно-морального самоусвідомлення» має на *мети*: актуалізацію мотивації самопізнання, самоудосконалення; усвідомлення дихотомічності рис характеру; рефлексію власних думок і рис характеру, розвиток здатності до свідомого визнання своїх помилок у житті. Модуль включає наступні теми: «Знайомство з групою: самопрезентація характерів»; «Характер особистості. Критерії гармонійного характеру»; «Моральнісні ставлення – основа гармонійного характеру»; «Дисгармонії характеру – актуальна проблема сучасності»; «Розвиток психологічних механізмів гармонізації характеру»; «Актуалізація у поведінці принципів гармонізації характеру»; «Вчення про моральні чесноти і пристрасті»; «Духовно-моральне самоудосконалення»; «Боротьба з пристрастями, розвиток моральних чеснот».

В *модулі II* «Розвиток гармонійної поведінки особистості» консолідовано увагу на формуванні морально-вольової саморегуляції на основі набуття досвіду самовиховання, розвитку позитивних рис, контролі над негативними; апробації форм гармонійної поведінки в ході імпровізації, розігрування та вирішення складних, екстремальних життєвих ситуацій. Модуль II включає наступні теми: «Саморозвиток духовно-моральних якостей»; «Саморозвиток інтелектуально-креативних якостей»; «Саморозвиток емоційно-позитивних якостей»;

«Саморозвиток морально-комунікативних якостей»; «Саморозвиток морально-вольових якостей і стресостійкості». Цілісній гармонізації характеру сприяють підсумкові заняття «Уроки мудрості», спрямовані на систематизацію отриманих знань, рефлексію досвіду, визначення планів щодо подальшої гармонізації власного характеру.

Засвоєння психологічних знань, умінь і навичок в процесі опанування навчальною дисципліною сприяє формуванню *інтегральної* компетентності, яка полягає у: здатності до самопізнання, усвідомлення рис власного характеру і характеру інших людей, сформованості мотивації до духовно-морального самовдосконалення; високому рівні розвитку рефлексії, совісності, відповідальності, духовно-моральної саморегуляції; досвіду самовиховання характеру (розвиток позитивних рис, самоконтроль над негативними якостями, засвоєння форм моральної поведінки); здатності до морального вибору, до свідомого визнання своїх помилок; усвідомлення й рефлексія отриманого досвіду.

Слід зазначити, що існує специфіка і певні переваги індивідуальної та групової форм психологічного супроводу щодо гармонізації характеру й особистісного розвитку. Індивідуальне психологічне консультування ефективне в роботі з контингентом раннього дорослого віку в період самовизначення, проходження ціннісно-особистісних криз, у ситуаціях внутрішньоособистісних і міжособистісних конфліктів. Воно дозволяє враховувати індивідуальні особливості, неповторний колорит внутрішнього світу людини, створюючи сприятливі умови для самопізнання, усвідомлення власних цінностей, якостей, рис характеру, індивідуально оптимізувати процес самовизначення клієнта щодо життєвих перспектив.

При групових формах психологічного супроводу людина має можливість одержати зворотний зв'язок від членів групи, подивитися, як інші люди реагують в аналогічних ситуаціях, реалізувати апробацію власної гармонійної поведінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабак К. В. Особливості психологічного супроводу професійного розвитку студентів в умовах навчання у педагогічному коледжі : Психологія: реальність і перспективи / Вип. 1, 2013. Зб. наук. пр. РДГУ. – С. 32-35.
2. Бех І. Д. Виховання особистості : Сходження до духовності: / І. Д. Бех. // наук. видання. – К. : Либідь, 2006. – 272 с.
3. Братаніч Б. В. Самоактуалізація особистості та освіта / Б. В. Братаніч, І. Г. Ільченко // Філософські проблеми освіти. – 2011. – № 2. – С. 13–20.
4. Васянович Г. П. Ноологія особистості : навчальний посібник для студентів і викладачів / Григорій Васянович, Василь Онищенко. – Львів : Сполом, 2007. – 217 с.
5. Зеер Э. Ф. Психология профессий: Учебное пособие для студентов вузов / Э. Ф. Зеер. – 2изд.М.: Академический проект; Екатеринбург: деловая книга, 2003.-356с.
6. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: / І.А. Зязюн / наук.-метод. посіб. – К. : МАУП, 2000. – 312 с.
7. Павлик Н. В. Психологія гармонізації характеру в юнацькому віці : автореф. дис. ... докт. психол. наук : 19.00.07 / Наталія Василівна Павлик. – К., 2017. – 43 с.
8. Помиткін Е. О. Психологічні закономірності та механізми духовного розвитку дітей і молоді : дис. ... д-ра психол. наук: 19.00. 07 / Помиткін Едуард Олександрович. – К., 2009. – 556 с.
9. Савчин М. В. Духовний потенціал людини. – 2-ге вид., пер., доп. / М. В. Савчин. – Івано-Франківськ : Місток НВ, 2010. – 508 с.
10. Ушинский К. Д. Человек как предмет воспитания : Опыт педагогической антропологии / К. Д. Ушинский // Собр. соч. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1950. – Т. 8. – 776 с.